

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ГОРБАЧОВА ІРИНА МИХАЙЛІВНА

УДК 343.26/29.001.36+343.85.001.36

**ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ
(ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)**

Спеціальність: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
ТУЛЯКОВ В'ячеслав Олексійович,
Одеська національна юридична академія,
віце-президент, проректор з міжнародних зв'язків,
завідувач кафедри кримінального права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
МЕРКУЛОВА Валентина Олександрівна,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
в.о. першого проректора

кандидат юридичних наук, доцент
САВЧЕНКО Андрій Володимирович,
Київський національний університет
внутрішніх справ,
доцент кафедри кримінального права

Захист відбудеться “ 16 „, травня 2008 р. о 14 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної
юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеської
національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська,
2.

Автореферат розісланий 14 квітня 2008 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Інститут кримінально-правових заходів безпеки визнається та сприймається практично всіма законодавчими системами. Кримінальне законодавство зарубіжних країн передбачає застосування покарання, кримінально-правових заходів безпеки, компенсаційних заходів, заходів примирення та заходів соціальної профілактики до особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння. І в сучасному кримінальному законодавстві України спостерігається тенденція до розширення кола наслідків, що настають через вчинення особою злочинного діяння: покарання, засудження без застосування до особи покарання, засудження особи з призначенням покарання без його реального відбування, звільнення від покарання, звільнення від кримінальної відповідальності, компенсаційні заходи (відновлення) та інші кримінально-правові заходи. Разом із тим, заходи безпеки в кримінальному праві України ще не одержали оформлення у самостійний інститут.

Втім, тривалий досвід практичного використання кримінально-правових заходів безпеки зарубіжними країнами, місце заходів безпеки у стримуванні та попередженні злочинності, захисті суспільства від суспільно небезпечних посягань дозволяє стверджувати, що вони є дієвим засобом попередження злочинності.

У чинному кримінальному законодавстві незалежної України не міститься термінологічних згадувань про заходи безпеки. У той же час, Кримінальний кодекс України 2001 року містить більше тридцяти норм, санкції яких передбачають настання специфічних кримінально-правових наслідків у результаті вчинення злочинів (заходів спеціальної конфіскації, вилучення та знищення майна та ін.), що за своїм змістом не є покаранням, а порядок та підстави їх призначення практично не врегульовані Загальною частиною КК України, внаслідок чого такі заходи застосовуються за аналогією порядку призначення покарання, що є неприпустимим.

Така неврегульованість питання призначення „інших кримінально-правових заходів”, які суттєво обмежують права та свободи людини і громадянина з метою профілактичного впливу на злочинність, дає підстави зробити висновок про наявність наукової проблеми. Це питання вперше привернуло увагу законодавчих органів у 2006 р., коли М.А. Маркуш і В.Р. Мойсик внесли до Верховної Ради України законопроект щодо встановлення заходів спеціальної конфіскації як кримінального покарання. Втім, проблема залишилася нерозв'язаною, внаслідок чого у вересні 2007 р. Міністерство юстиції України до неї повернулося. Поставлене наприкінці 2007 р. завдання щодо уніфікації норм Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів, які регулюють питання так званої „спеціальної конфіскації”, було відпрацьовано у новому законопроекті Міністерства юстиції України, в якому запропоновано визнати заходи „спеціальної конфіскації” „іншими заходами” кримінально-правового характеру.

В теорії кримінального права питання заходів безпеки залишається дискусійним. В дореволюційний період окремі його аспекти розглядалися в роботах вітчизняних вчених: Л.С. Белогриць-Котляревського, Д.А. Дриля, П.І. Люблінського, В.Д. Набокова, М.С. Таганцева, М.Д. Сергеевського та інших вчених, в радянський та сучасний періоди – у працях В.І. Алексєєва, Ю.М. Антоняна, В.Д. Ардашкіна, З.А. Астемірова, Ю.М. Бородіна, І.М. Гальперіна, А.А. Герцензона, В.І. Горобцова, П.С. Дагеля, В.К. Дуюнова, А.Е. Жалинського, А.А. Жижилєнка, С.М. Іншакова, І.І. Карпеця, І.Д. Козочкіна, Н.Є. Крилова, В.Н. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової, Р.І. Міхеєва, Ф.М. Нікіфорова, І.С. Ноя, Н.А. Огурцова, А.А. Піонтковського, Б.С. Решетнікова, А.В. Серебрєнікової, Н.А. Стручкова, А.Н. Тарбагаєва, В.С. Трахтерова, М.Д. Шаргородського, М.В. Щєдріна, А.С. Червоткіна, С.Я. Улицького, О.В. Усса, В.А. Уткіна та інших правознавців. Вагомий вклад у розвиток ідей питання заходів безпеки (заходів захисту) було внесено в теорію кримінального права зарубіжними вченими різних століть: Ч. Бекарія, І. Бентамом, Й. Галлем, Р. Гарофало, Е. Гарсоном, Ф. Граматикою, Х. Курі, Ф. Листом, Ч. Ломброзо, А. Принсом, Е. Феррі. В Україні окремим аспектам цієї проблеми присвятили свої роботи Л.В. Багрій-Шахматов, С.Н. Баліна, В.П. Бахін, А.С. Бєницький, Т.А. Дєнісова, Є.В. Додін, Н.С. Карпов, С.В. Ківалов, Л.В. Климчук, О.В. Козаченко, В.О. Меркулова, А.В. Савченко, В.О. Туляков, М.І. Хавронюк, С.С. Яценко.

У наукових дослідженнях увага приділялася питанням визначення кримінально-правових наслідків злочинного діяння, критеріїв визначення „суспільної небезпеки особи”, проводився аналіз природи примусових заходів медичного та виховного характеру, заходів постпенітенціарного впливу та ін. Останнім часом деяким аспектам зазначеної проблеми були присвячені докторські дисертації: М.В. Щєдріна „Заходи безпеки як засіб попередження злочинності” (Красноярськ, 2001 р.), в якій розв’язувалися питання семантичного та легального тлумачення ознак заходів безпеки, їх становлення та розвитку, визначення об’єкта та суб’єкта, видів антикримінальних заходів безпеки; М.І. Хавронюка „Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації” (Київ, 2007 р.), в якій аналізувалися окремі інститути кримінального права за законодавством України та країн Європи; А.В. Савченко „Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки” (Київ, 2008 р.), в якій здійснювалося порівняльне дослідження кримінального покарання та інших наслідків злочинного діяння в Україні та США.

У той же час, розв’язання проблеми правової сутності „кримінально-правових заходів безпеки”, визначення їх системи, мети та порядку застосування в кримінальному праві України в правовій літературі не отримали достатньо повного теоретичного розвитку.

Наведене вище обумовлює необхідність теоретичного аналізу проблематики кримінально-правового змісту інституту заходів безпеки в сучасних умовах розвитку кримінально-правової теорії та їх правозастосовної практики в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Теоретичні та практичні проблеми досліджувалися в межах виконання плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального права Одеської національної юридичної академії за темою: „Тенденції та перспективи розвитку кримінального права України” на 2006–2010 рр., які є складовою частиною наукових досліджень Одеської національної юридичної академії у відповідності до теми „Традиції та новації в сучасній українській державності і правовому житті” (державний реєстраційний номер 0106U004970).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є аналіз розвитку і формування ідей та теоретичних обґрунтувань інституту заходів безпеки в кримінально-правовій доктрині, аналіз світового досвіду застосування заходів безпеки сучасними зарубіжними країнами загальної та континентальної системи права і на цій основі – формулювання теоретично обґрунтованих висновків та пропозицій щодо застосування заходів безпеки в кримінальному праві України.

Для досягнення цієї мети визначено такі завдання:

проаналізувати еволюцію теоретичного визначення поняття та сутності заходів безпеки в кримінально-правовій доктрині;

проаналізувати співвідношення кримінально-правових заходів безпеки з покаранням, заходами соціального захисту, соціальної профілактики;

здійснити порівняльний аналіз положень кримінального законодавства зарубіжних країн, який відображає питання застосування заходів безпеки;

надати теоретичне обґрунтування необхідності формулювання в Загальній частині кримінального права України поняття, сутності та порядку призначення заходів безпеки;

здійснити розробку теоретичних рекомендацій з удосконалення окремих положень і норм Кримінального кодексу України, що стосуються визначення поняття, видів та порядку призначення до особи певних заходів безпеки.

Об'єктом дослідження є закономірності процесу становлення та формування інституту заходів безпеки як складової частини кримінально-правового профілактичного впливу на злочинність.

Предметом дослідження є інститут заходів безпеки в кримінальному праві в аспекті порівняльно-правового аналізу.

Методи дослідження. Методологічною базою дисертаційного дослідження є загальні закони наукового пізнання, фундаментальні положення теорії та історії держави і права, соціології, кримінального права, кримінології, адміністративного права. Методологія зазначеної роботи ґрунтується також на загальних і спеціальних методах пізнання. За допомогою діалектичного та порівняльно-правового методів проаналізовано зміст юридичних конструкцій та термінів у кримінальному законодавстві зарубіжних країн та вітчизняному законодавстві, досліджено визначення та сутність заходів безпеки в кримінальному праві. З використанням догматичного методу проаналізовано зміст положень КК України про визначення та порядок призначення покарання та інших кримінально-правових наслідків. Історико-правовий метод дозволив дослідити генезу теоретичних ідей та кримінального законодавства на різних етапах розвитку

держави та права. Застосовування методу системного аналізу допомогло проаналізувати співвідношення кримінально-правових заходів безпеки, покарання, заходів соціального захисту, соціальної профілактики, види та систему кримінально-правових заходів безпеки. Використано також соціологічний метод – експертне опитування 178 працівників прокуратури та судової системи щодо розуміння змістовного навантаження „інших кримінально-правових наслідків злочинного діяння”, можливості та доцільності передбачення чинним КК України поряд із покаранням кримінально-правових заходів безпеки.

З використанням методик контент-аналізу було здійснено дослідження діючих кримінальних законодавств зарубіжних країн: 1) сім'ї загального права (США, Великої Британії); 2) країн Західної Європи: Іспанії, Франції, Швейцарії, ФРН, Данії, Голландії, Швеції, Італії, Республіки Сан-Марино, Республіки Польща; 3) країн пострадянських правових систем: республік Болгарія, Молдова, Білорусь, Російської Федерації, Естонської, Латвійської та Литовської республік.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням заходів безпеки як заходів кримінально-правового профілактичного впливу на злочинність, здійсненим з урахуванням історичного досвіду їх застосування та визначення в кримінальних законодавствах зарубіжних країн. В результаті здійсненого аналізу теоретичного стану проблеми розроблено теоретичні та практичні засади перспектив застосування заходів безпеки в кримінальному законодавстві і праві України, надано пропозиції, сформульовано нові положення і висновки, до найбільш значущих з яких належать:

уперше:

проаналізовано тенденції застосування заходів безпеки у кримінальних законодавствах країн євразійської правової сім'ї, узагальнено вітчизняний досвід формування кримінально-правової доктрини інституту заходів безпеки;

встановлено, що відмова від застосування терміна „заходи безпеки” в сучасному кримінальному праві України зумовлена особливостями процесу доктринального оформлення та використання інституту заходів безпеки та заходів соціального захисту за радянських часів;

досліджено вплив функціонального призначення заходів безпеки в діяльності держави у сфері попередження злочинності;

розкрито сучасне тлумачення змісту заходів безпеки у кримінальному праві, запропоновано наукове визначення, введення системи та порядку призначення заходів безпеки в кримінальному праві України;

розроблено доктринальну модель формулювання інституту заходів безпеки у кримінальному законодавстві України;

удосконалено:

систему поглядів на генезу кримінально-правової протидії злочинності шляхом переходу від абсолютної теорії кримінального покарання (як кари та відплати) до відносної теорії з метою раціонального застосування не тільки кари та відплати (покарання) за вчинене, але й попередження (заходи безпеки) та відновлення соціальної справедливості (компенсаційні заходи);

пропозиції щодо уніфікації кримінального законодавства України з питань реалізації кримінальної відповідальності відповідно до вимог чинного міжнародного права;

набули подальшого розвитку:

дослідження історико-правового та порівняльно-правового аспектів застосування заходів безпеки в кримінальному праві;

дослідження перспектив застосування заходів безпеки в сучасній кримінально-правовій доктрині;

розроблено: авторські критерії, за якими призначення заходів безпеки у певних випадках є обов'язковим, для чого запропоновано удосконалення положень окремих норм та інститутів Загальної частини Кримінального кодексу України.

Практичне значення одержаних результатів. Визнання заходів безпеки як заходів кримінально-правового впливу збагачує загальне вчення про покарання та інші кримінально-правові наслідки злочину. Основні положення, висновки та пропозиції дослідження можуть бути використані у:

науково-дослідницькій діяльності – для подальшого відпрацювання ефективних заходів некарального впливу на злочинність, у тому числі заходів безпеки, примирення, компенсації;

законотворчості – для удосконалення окремих положень КК України з питання відпрацювання ефективної системи та порядку застосування заходів безпеки;

правозастосовній діяльності – у слідчій та судовій практиці як рекомендації щодо практичного застосування заходів безпеки, передбачених діючим КК України, порядок яких не врегульовано його Загальною частиною;

навчальному процесі – для підготовки навчальних посібників із курсу „Кримінальне право України” та при викладанні спецкурсу „Порівняльне кримінальне право”.

Апробація результатів дослідження. Результати і висновки дослідження доповідалися на засіданнях кафедри кримінального права Одеської національної юридичної академії, у виступах, статтях і наукових публікаціях. Положення дисертації доповідалися на: 7-й (59-й) звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА (м. Одеса, 2004 р.), Всеукраїнському науково-практичному семінарі „Тіньова економіка в інфраструктурі організованої злочинності” (м. Одеса, 2004 р.), 8-й (60-й) звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА (м. Одеса, 2005 р.), науково-практичному семінарі „Боротьба з насильством в сім'ї” в рамках програми „Співробітництво місцевих співтовариств з проблеми насильства в сім'ї” (м. Одеса, 2005 р.), II Ерліхівських читаннях (м. Чернівці, 2005 р.), Всеукраїнському науково-практичному семінарі „Ефективність правових заходів в протидії організованим формам злочинності” (м. Одеса, 2005 р.), науково-практичній конференції студентів і аспірантів „Проблеми реформування правовідносин у сучасних умовах очима молодих дослідників” (м. Київ, 2005 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Реформування кримінального та кримінально-процесуального законодавства України: сучасний стан та перспективи” (м. Івано-Франківськ, 2005 р.); Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених “Четверті осінні юридичні читання” (м. Хмельницький, 2005 р.); семінарі

„Боротьба зі злочинністю та права людини” (м. Одеса, 2006 р.), Міжнародній науковій конференції студентів та аспірантів „Проблеми імплементації міжнародних норм кримінально-правового напрямку в національні законодавства” Перші юридичні читання (м. Одеса, 2006 р.), 9-й (61-й) звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА (м. Одеса, 2006 р.), 10-й (62-й) звітній науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу ОНЮА (м. Одеса, 2007 р.); міжвузівській науково-практичній конференції „Актуальні проблеми удосконалення кримінального законодавства України” (м. Київ, 2007 р.); Регіональній науково-практичній конференції „Проблеми розвитку регіону” (м. Кіровоград, 2007 р.), Міжнародній науково-практичній конференції „Треті Прибузькі юридичні читання” (м. Миколаїв, 2007 р.), Міжнародній науковій конференції – „Ювенальна політика та ювенальна юстиція в сучасній державі” (м. Одеса, 2007 р.).

Окремі аспекти дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі при викладанні курсу „Кримінальне право” в Одеській національній юридичній академії, а також знайшли свого відображення в доповідній записці з питання уніфікації норм Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів, які регулюють питання так званої „спеціальної конфіскації”, підготовленій та направленій до Міністерства юстиції України (лист від 25.09.2007 р. № 22-52/451); у проекті закону щодо внесення відповідних змін до чинного Кримінального кодексу України 2001 року в аспекті досліджуваної тематики, направленому до Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України.

Публікації. Результати дослідження викладені в 10 статтях, 4 з яких опубліковано в наукових фахових виданнях, що входять до переліку, затвердженого ВАК України.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які включають сім підрозділів, висновків. Загальний обсяг роботи становить 245 сторінок, список використаних джерел (275 найменувань), що міститься на 26 сторінках, та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** викладено актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито зв'язок роботи з відповідними науковими програмами, планами, темами, визначено об'єкт, предмет, мету й основні завдання дослідження, охарактеризовано використані в роботі методи, її наукову новизну і практичне значення, надано відомості про апробацію теоретичних положень дослідження, його структуру і обсяг.

Розділ перший “Поняття заходів безпеки” складається з двох підрозділів і присвячений дослідженню історичного аспекту становлення заходів безпеки в кримінально-правовій доктрині та законодавстві, їх поступовому виокремленню в самостійний міжгалузевий інститут, визначенню поняття “заходи безпеки” в

кримінальному праві, аналізу місця заходів безпеки в системі протидії злочинності.

У *підрозділі 1.1. “Становлення інституту заходів безпеки”* надається історичний огляд проблеми становлення інституту заходів безпеки в кримінальному праві. Заходи безпеки були визнані і сприйняті законодавчими системами ряду країн ще наприкінці XIX ст. Кримінальне законодавство більшості країн континентальної Європи є „багатоколіїним”, тобто система кримінально-правових заходів сучасних зарубіжних країн представлена взаємно пов’язаною сукупністю заходів покарання, безпеки, компенсаційних (реститутивних, відновлення), заохочувальних заходів, заходів примирення (медіації), які в комплексі спрямовані на досягнення єдиної мети – протидії злочинності, захисту суспільства та відновлення порушеного злочинним посяганням стану особи, держави, суспільства. Але належного визнання в теорії кримінального права інститут заходів безпеки не отримав. Для кримінально-правової доктрини, як і для кримінального законодавства, характерними є суперечливість понятійного апарата, багатозначність та невизначеність термінології, пов’язані з традиціями у формулюванні кримінально-правових заборон.

Визнання цього факту не означає неможливості теоретичного вирішення питання. У тріаді „кара – превенція – реституція” значне місце посідають заходи безпеки. Дійсно, з одного боку, застосування елементів державного примусу поряд із покаранням суперечить принципіві законності в кримінальному праві. Але необхідність протидії тероризму та транснаціональній організованій злочинності, професійній злочинності і зловживанню правом з боку корпорацій є основою введення та поширення додаткових (окрім покарання) заходів профілактичного впливу на злочинця та його оточення в межах кримінального права.

Представники антропологічної, соціологічної школи кримінального права та нового соціального захисту, послідовно доходили висновку, що кримінально-правові заходи, що застосовувалися до злочинців, повинні поєднувати в собі існуючі заходи покарання одночасно із заходами безпеки, де кожний захід має певне завдання в досягненні єдиної мети – захисту суспільства від злочинних посягань. Підсумовуючи положення ідей, запропонованих на різних історичних етапах представниками позитивної та соціологічної шкіл кримінального права, слід виділити найбільш вагомі з них, що суттєво вплинули на подальший розвиток ідей виділення заходів безпеки в окремий захід кримінально-правового впливу: факт вчинення будь-якого злочину є симптомом „небезпечного стану” особи, однак, існуючі заходи кримінального покарання не доцільно було застосовувати до певної категорії злочинців, тому представники антропологічної та соціологічної шкіл запропонували нову систему додаткових або самостійних заходів впливу на злочинність, називаючи їх заходами безпеки, і включаючи до них, зокрема, і заходи соціального захисту.

Більшість вчених упродовж всього періоду розвитку інституту заходів безпеки визнавали наявність індивідів, які є небезпечними для суспільства, тобто

перебувають в „небезпечному стані”. Однак, виходячи з існуючих ідей класичної школи кримінального права, які були закладені в сучасні кримінальні кодекси, навіть самого існування „небезпечного стану” особи виявляється недостатньо для притягнення її до кримінальної відповідальності, адже необхідно, щоб такий „небезпечний стан” проявився у вчиненні особою передбаченого законом суспільно небезпечного діяння (системи діянь).

Історія радянського кримінального права, як і кримінального права Німеччини, Італії періоду встановлення нацистського режиму, знала приклади застосування „заходів соціального захисту” (заходів безпеки) не у зв'язку з вчиненням конкретного злочину, а у зв'язку з „небезпечним станом” особи. Внаслідок широкого зловживання тоталітарним режимом поняттями „небезпечний стан особи” та „заходи соціального захисту” у правовій реальності утвердилася думка, що введення в сучасне кримінальне право „заходів безпеки” як кримінально-правових наслідків злочинного діяння є неприпустимим, оскільки їх надмірне застосування може призвести до свавілля та порушення прав та свобод людини. Втім сьогодні спостерігається послідовне звернення до ідей „нового соціального захисту” та різноманітності кримінально-правових наслідків злочинного діяння, у тому числі і в напрямку поновлення порушених злочином прав потерпілого, з метою винаходу ефективних заходів попередження злочинності, окрім покарання.

Таким чином, генеза теоретичного оформлення інституту заходів безпеки характеризується: зародженням ідей профілактичного впливу у руслі класичної школи (Ч. Бекарія, І. Бентам, А. Кетле), формуванням профілактичних інститутів в рамках антропологічної (Ч. Ломброзо) та соціологічної (Е. Феррі, Р. Гарофало, А. Принс) шкіл кримінального права та нового соціального захисту (М. Ансель, Ф. Граматика, Е. Гарсон), розвитком ідей реституції та компенсації (Х. Зер, Н. Крісті) з остаточним поєднанням постмодерністської системи заходів кримінально-правового впливу на особу та її соціальне оточення: покарання, заходи безпеки, заходи соціального захисту, заходи компенсації та реституції.

У *підрозділі 1.2. “Заходи безпеки в системі протидії злочинності”* досліджено співвідношення, взаємозв'язок та взаємообумовленість заходів безпеки із заходами кримінального покарання, заходами соціальної профілактики, компенсаційними заходами.

Інститут заходів безпеки, як інший захід кримінально-правового впливу, відмінний від покарання, в кримінальному праві має свою специфічну функцію. Так, покарання спрямоване на кару, відплату та залякування особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, компенсаційні заходи спрямовані на відновлення соціальної справедливості та попереднього стану потерпілого від злочинного посягання. Соціальна профілактика – це сукупність найрізноманітніших видів допомоги громадянам, які визначають їх успішну соціалізацію й ресоціалізацію, а заходи безпеки є елементом спеціально-профілактичного ситуативного попередження злочинності (нейтралізація чи припинення криміногенної ситуації), або, згідно з деякими нормативними моделями, заходи обмеження можливостей вчинення злочину в майбутньому конкретною особою, яка для кримінального права знаходиться у „небезпечному стані” для суспільства. Таким чином,

застосування заходів безпеки обумовлюється підвищеною криміногенністю ситуації вчинення злочину чи „небезпечністю” особи, коли „небезпечний стан” виражений у суспільно небезпечному посяганні навіть і в тому випадку, коли особа не може бути притягнута до відповідальності. Зазвичай до таких осіб відносять багаторазово судимих за вчинення корисливих та насильницьких злочинів, кримінальна активність або спосіб життя яких має характер активної опозиції суспільству та його цінностям. Основною метою призначення заходів безпеки є захист суспільства від небезпеки, що виходить від антисоціальної спрямованості конкретних елементів криміногенної ситуації або самої особи. Отже, фактичною підставою застосування заходів безпеки в кримінальному законодавстві є суспільно небезпечне діяння, ознаки якого становлять об'єктивну сторону злочину, тому що тільки в діянні (вчинку) може виявитися, об'єктивуватися суспільна небезпека особи (за винятком окремих випадків – відсутність такого елемента складу злочину як суб'єкт злочину) та криміногенність ситуації.

Отже, заходи безпеки – це заходи обмежувального характеру, що застосовуються від імені держави за мотивованим рішенням суду до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним Законом, і становить небезпеку для суспільства; що спрямовані на попередження і припинення порушення права, або на припинення дій, що порушують (або здатні порушити) інтереси інших осіб, суспільства, держави, усунення передумов криміногенної ситуації, попередження вчинення такою особою нових суспільно небезпечних діянь, а також на захист прав та інтересів суспільства і держави від суспільно небезпечних посягань з боку такої особи. Заходи безпеки, як правило, вільні від елементів кари і не тягнуть судимості.

Розділ другий “Заходи безпеки в кримінальному законодавстві та доктрині сучасних зарубіжних країн” складається з трьох підрозділів, в яких здійснюється контент-аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн з питань врегулювання інституту заходів безпеки як заходу протидії злочинності.

У підрозділі 2.1. “Система заходів безпеки в країнах англосаксонської системи права (США, Велика Британія)” здійснюється аналіз кримінального законодавства США та Великої Британії в аспекті врегулювання на нормативному рівні та дослідження на теоретичному рівні заходів безпеки.

Аналіз кримінального законодавства країн англосаксонської системи права, для якого є характерною велика сукупність кримінально-правових норм, що міститься в найрізноманітніших нормативних актах, свідчить про розмитість існуючих у США та Великій Британії правил призначення кримінально-правових заходів безпеки. Це обумовлюється відсутністю чітко формалізованих санкцій та суб'єктивним тлумаченням судом „небезпечного стану особи”. На законодавчому рівні закріплюються принципи визнання особи, що знаходиться у „небезпечному стані”, при визначенні підстав для призначення лише окремих видів заходів безпеки (наприклад, „правило третьої помилки” – як одна з підстав застосування продовжених вироків тюремного ув'язнення, примусових заходів медичного характеру, постпенітенціарного нагляду). Втім, заходи безпеки в США та Великій Британії визнаються ефективним засобом захисту суспільства від небезпечних

посягань і застосовуються з метою превентивного, виховного, а в деяких випадках – лікувального впливу до осіб, небезпечних для суспільства через свою систематичну злочинну поведінку. Такі заходи можуть застосовуватися до особи як поряд з покаранням, так і замість нього, навіть за відсутності вини особи (божевільні, неповнолітні). В загальному вигляді до таких заходів безпеки, що притаманні і британській, і американській системі засобів протидії злочинності, можна віднести, у першу чергу, заходи, спрямовані на ізоляцію від суспільства певних категорій осіб: продовжене (або превентивне) тюремне ув'язнення звичних, наполегливих, професійних злочинців – найсуворіший захід безпеки; превентивна ізоляція від суспільства „дефективних правопорушників” (осіб з психічними аномаліями, або тих, що мають схильність до вчинення злочинів); примусова ізоляція і лікування злочинців-наркоманів або алкоголіків. Другу групу складають заходи, не пов'язані з ізоляцією особи від суспільства: різного роду заборони перебування у певній місцевості, позбавлення певних прав, електронний моніторинг (США), заборони протиправної поведінки (ASBO – Велика Британія), заборони насильства в сім'ї.

У підрозділі 2.2. *“Багатоколіїність” системи кримінально-правових заходів країн Західної Європи (Іспанія, Франція, Швейцарія, Німеччина, Данія, Голландія, Швеція, Італія, Республіка Сан-Марино, Республіка Польща)*” здійснюється аналіз кримінального законодавства країн континентальної Європи в аспекті врегулювання та практики застосування широкого кола кримінально-правових заходів протидії злочинності.

За законодавством країн Західної Європи застосовується крім власне покарання низка додаткових кримінально-правових засобів впливу на потенційні ситуації вчинення злочинного діяння та винну особу, у тому числі заходів безпеки, заходів примирення, компенсаційних заходів.

Держави Західної і Центральної Європи, виходячи з мети ресоціалізації винної особи як основної мети кримінального закону, у своїй кримінально-виправній політиці дотримуються щонайменше дуалізму кримінально-правових засобів впливу – у поєднанні покарання і заходів безпеки, і крім того – заходів відновлення, примирення та інших кримінально-правових заходів. Зазначений підхід широко застосовується в кримінальному законодавстві Іспанії, Франції, Швейцарії, Німеччини, Данії, Голландії, Швеції, Італії, Республіки Сан-Марино, Республіки Польща. Віднесення певних обмежувальних заходів до кримінального покарання або до заходів безпеки окремими державами сприймається по-різному. Крім того, в кримінальному законодавстві різних країн схожі або однакові за своєю сутністю заходи безпеки називаються по-різному, враховуючи специфіку термінології кримінального законодавства, що викликано культурою суспільства та правовими ідеологіями, які домінують у певному суспільстві. Слід зазначити, що сутність та підстави їх призначення здебільшого визнаються однаково всіма країнами. Підставами призначення заходів безпеки визнаються: „суспільно небезпечний стан” особи, що виявляється у вчиненні нею суспільно небезпечного діяння та схильністю до його вчинення, злочинною діяльністю; підвищена криміногенність елементів конкретних життєвих ситуацій (пов'язані з оборотом зброї чи інших предметів, вилучених з цивільного обороту), а їх основною метою

– захист суспільства від антисоціальної активності таких осіб, криміногенність ситуації.

Більшість заходів кримінально-правового впливу за своїм змістом збігається з тими правовими наслідками протиправного діяння, які в інших кримінальних кодексах іменуються додатковими покараннями або заходами безпеки. До них належать, зокрема: превентивний нагляд (КК Італії, Республіки Сан-Марино, Данії), охоронний нагляд (КК Швейцарії) і профілактичне спостереження (КК Швеції); спеціальна конфіскація, конфіскація майна або майнових вигод, одержаних внаслідок вчинення злочинного діяння або як винагорода за його вчинення (КК Іспанії, КК Швейцарії, КК ФРН та ін.); компенсація потерпілому (КК Швейцарії); оприлюднення вироку (КК Швейцарії, Франції, Республіки Сан-Марино, Республіки Польща); заборона користуватися певними правами або обмеження певних прав, пониження у військовому званні; вислання іноземців (кримінальні кодекси Іспанії, Франції, Італії, Республіки Сан-Марино), встановлення правової характеристики небезпечного стану особи (КК Іспанії, КК Республіки Сан-Марино). Застосування найбільш суворого виду заходу безпеки – превентивного ув'язнення, в країнах Західної Європи зустрічається в кримінальному законодавстві Швейцарії, ФРН (інтернування „звичних” злочинців) та Данії (утримання під вартою, що забезпечує ізоляцію й безпеку).

Видворення за межі країни (як захід безпеки за КК Іспанії, Італії, Республіки Сан-Марино) – досить перспективний захід, однак він залишається невідомим кримінальному праву України, і широко застосовується вітчизняним адміністративним правом щодо іноземних громадян та осіб без громадянства, хоча за суттю наближається до покарання (у справах *Engel v Netherlands* (1976), *Benham v United Kingdom* (1996) Європейський Суд з прав людини висловив позицію про можливість у деяких випадках зближення адміністративних санкцій із заходами покарання).

Дослідженням встановлено, що перевага „багатоколіійної” системи кримінально-правових наслідків суспільно-небезпечного протиправного діяння полягає в тому, що завдяки їй уявляється можливим призначення необхідних заходів безпеки (спеціальної конфіскації, обмеження певних прав, заборони знаходитися в певній місцевості тощо) або інших заходів до криміногенних ситуацій чи осіб, які перебувають у стані, небезпечному для суспільства, та до яких в силу певних причин (неосудність, звільнення від покарання) не застосовуються заходи кримінального покарання. Крім того, це дозволяє створити більш гуманну систему заходів кримінально-правового впливу на злочинність за рахунок застосування заходів безпеки, відновлення, примирення, замість покарання або поряд із м'яким покаранням.

У *підрозділі 2.3. “Заходи безпеки та виправлення в кримінальному праві східноєвропейських країн”* аналізується чинне кримінальне законодавство країн пострадянських правових систем.

Аналізуючи кримінальне законодавство республік Болгарія, Молдова, Білорусь, Російської Федерації, Естонської, Латвійської та Литовської республік, робиться висновок, що в кримінальному законодавстві означених країн останніми роками спостерігається розширення системи елементів кримінально-правового

впливу на злочинне діяння, у тому числі і за рахунок застосування заходів безпеки. Ряд країн - республіки Болгарія, Молдова, Російська Федерація, Литовська Республіка - формально не визнаючи відповідні заходи як заходи безпеки, передбачають останні як „інші кримінально-правові заходи”, або наслідки злочинного діяння: Наприклад, 27.07.2006 р. до Загальної частини діючого КК Російської Федерації 1996 р. було внесено зміни, відповідно до яких окремим розділом виділяються „інші заходи кримінально-правового характеру”, до яких відносяться примусові заходи медичного характеру та конфіскація. В цілому колишні союзні республіки провели широкі правові реформи в галузі кримінального права, внаслідок чого нові кримінальні кодекси країн пострадянського простору вочевидь відійшли від класичних уявлень про кримінально-правовий примус, з яким ототожнювалося покарання. І сьогодні, незважаючи на те, що ці країни є наступниками принципів, засад та понять кримінального законодавства СРСР, республік Молдова, Естонія, Болгарія, Білорусія, Російська Федерація, Литовська республіка передбачають розгалужену систему кримінально-правових наслідків, серед яких виділяють і заходи безпеки, здебільшого запозичені з кримінальних кодексів європейських країн.

Розділ третій “Інститут заходів безпеки в сучасному кримінальному праві України” складається з двох підрозділів і присвячений аналізу кримінального законодавства України в аспекті врегулювання інших заходів кримінально-правового впливу, відмінних від покарання, та теоретичному обґрунтуванню доцільності передбачення інституту заходів безпеки в кримінальному праві України.

У підрозділі 3.1. “Заходи безпеки в системі кримінально-правових наслідків злочинного діяння за кримінальним законодавством України” стверджується, що вимоги сучасних реалій у кримінально-правовій протидії злочинності не зводяться лише до покарання (кари, відплати). Стан та структура злочинності сьогодення, надмірна криміналізація суспільства (В.М. Дрьомін, О.М. Литвак, М.І. Хавронюк), першочерговість захисту прав та свобод людини вимагають застосування більш ефективних заходів, спрямованих на попередження злочинів та відновлення соціальної справедливості.

Виникнувши в Україні ще за дореволюційних часів в рамках поліцейського права, в післяреволюційний період заходи безпеки трансформувалися в „заходи соціального захисту” – як інститут кримінального права. Однак свавільне застосування тоталітарним режимом „заходів захисту” та оперування конструкцією „небезпечний стан особи” без визначення конкретних критеріїв та підстав визначення „небезпечності стану” особи, поширеності застосування заходів позасудової репресії, у подальшому призвели до повної відмови від такої термінології та власне від застосування заходів зі схожими термінологічними визначеннями у сучасному кримінальному праві. І сьогодні відгуком політики тоталітарного режиму в деяких країнах – колишніх республіках Радянського Союзу – стало накладення негласного „табу” на використання терміна „заходи безпеки” та „небезпечний стан особи” у нормотворчій практиці та правозастосовній діяльності.

Незважаючи на те, що український законодавець відмовляється від певних термінологічних конструкцій, пов'язаних із введенням в кримінальне законодавство інституту заходів безпеки, відхід від абсолютної теорії покарання в чинному кримінальному законодавстві все ж таки спостерігається. На відміну від Кримінального кодексу УРСР 1960 року, у ч. 2 ст. 3 Кримінального кодексу України зазначається: „Злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки дійсним Кодексом”. Це дає можливість розпочати діяльність з доктринального оформлення інституту кримінально-правових наслідків суспільно небезпечного діяння, у тому числі і заходів безпеки (М.І. Хавронюк, А.В. Савченко).

Сучасному кримінальному праву України відомі такі заходи, що не є покаранням за змістом ст. 51 КК України, як: спеціальна конфіскація, вилучення товарів, знищення вилучених товарів, примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, примусові заходи виховного характеру, встановлення певних обмежень при звільненні особи від відбування покарання з випробуванням. Причому застосування тільки останніх чотирьох заходів врегульовано нормами Загальної частини КК України.

Аналізуючи кінцеву мету та характер обмежень вищезазначених заходів, зроблено висновок, що всі вони спрямовані на нейтралізацію криміногенних ситуацій, попередження вчинення нових суспільно-небезпечних діянь, передбачених КК України, як особами, до яких вони застосовуються, так і іншими особами, а також захист прав та інтересів особи, суспільства та держави від суспільно небезпечних посягань з боку такої особи у майбутньому, що є характерним саме для заходів безпеки.

У *підрозділі 3.2. “Перспективи розвитку інституту заходів безпеки в кримінальному праві України”* робиться висновок про необхідність переосмислення по-новому сутності інституту кримінальної відповідальності (не ототожнюючи її тільки з покаранням (В.О. Меркулова) та видами звільнення від покарання), відмежування покарання від кримінальної відповідальності, „інших кримінально-правових наслідків”, перегляду ставлення українського законодавця до заходів безпеки в кримінальному праві.

На сучасному етапі розвитку кримінального права України виникли щонайменше три передумови врегулювання інституту заходів безпеки як заходів кримінально-правового впливу: вимоги виконання міжнародно-правових обов'язків держави, усунення прогалин у діючому кримінальному законодавстві (як системно-правова передумова) та ефективність цих заходів у протидії злочинності, про що свідчить досвід використання заходів безпеки в зарубіжних країнах. В кримінальному праві України пропонується виділити таку систему заходів безпеки: примусові заходи медичного характеру, визначені розділом XIV Кримінального кодексу України; примусове лікування, визначене статтею 96 КК України; примусові заходи виховного характеру (крім заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність), спеціальну конфіскацію; вилучення та знищення предметів; встановлення нагляду; позбавлення права на керування транспортними засобами; опублікування вироку.

У зв'язку з цим потребує уточнення зміст окремих норм діючого КК України в частині: поширення дії кримінального закону у часі у сфері призначення заходів безпеки, обов'язковості врахування призначених заходів безпеки за вироками іноземних держав при призначенні покарання, застосуванні інших заходів кримінально-правового характеру та ін., удосконалення діючих положень щодо підстав та порядку застосування примусового лікування. На підставі теоретичних розробок відпрацьовано законопроект „Про внесення змін до Кримінального кодексу України”, в якому надаються нормативне визначення заходів безпеки, мета, порядок та підстави їх застосування, власне система та особливості застосування окремих видів заходів безпеки. В запропонованому проекті визначається також, що суд застосовує заходи безпеки за мотивованим рішенням до особи, яка скоїла суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу (ситуацію, яку вона створила), враховуючи ступінь тяжкості та характер вчиненого суспільно небезпечного діяння, особистісні якості, стан її здоров'я, обставини вчинення суспільно небезпечного діяння, її поведінку після вчинення суспільно небезпечного діяння, вчинення особою злочинних діянь в минулому, внаслідок чого суд дійде висновку, що особа є небезпечною для суспільства та може вчинити (чи обумовити) нові злочини.

ВИСНОВКИ

У висновках викладено основні положення дослідження, сформульовано теоретико-методологічні положення і практичні рекомендації, що полягають у встановленні обумовленості правового регулювання та застосування заходів безпеки як кримінально-правового заходу протидії злочинності, підстав, умов, порядку їх застосування, розробці пропозицій з удосконалення інституту заходів безпеки в кримінальному праві як одного із заходів кримінально-правового впливу на злочинність.

До основних результатів дослідження слід віднести:

1. Дослідження поняття, сутності, системи, порядку та підстав застосування заходів безпеки у кримінальному праві викликано, в першу чергу, необхідністю охорони прав та інтересів особи та суспільства від суспільно небезпечних проявів і посягань. І хоча при попередженні суспільно небезпечних діянь заходи безпеки не є заходами основного характеру, а скоріше – ситуативними заходами, втім вони, як свідчить світовий досвід, дозволяють з великим ступенем ефективності обмежити кримінальну активність особливо небезпечних для суспільства осіб.

2. Сучасна система кримінально-правових заходів протидії злочинності складається із заходів покарання, заходів безпеки, заходів відновлення (компенсаційних заходів), заходів соціального захисту та профілактики, серед яких заходи безпеки мають переважне значення у забезпеченні захисту суспільства від суспільно небезпечних осіб та криміногенності конкретних життєвих ситуацій.

3. Вже наприкінці ХІХ ст. кримінально-правові заходи безпеки привернули увагу представників майже всіх шкіл кримінального права, оскільки тогочасні

реалії вимагали перенесення центру ваги кримінальної репресії з „діяння” на „діяча”. Підсумовуючи погляди представників різних кримінально-правових шкіл, можна простежити розвиток ідей від широкого застосування заходів безпеки та соціального захисту до осіб в „небезпечному стані” до надто обмеженого їх застосування. Водночас, єдиною для всіх них була ідея, що кримінально-правові заходи, які мають застосовуватися до злочинців, повинні поєднувати в собі існуючі заходи покарання разом із заходами безпеки та іншими заходами.

Покарання має переважно репресивний характер і лише опосередковано відіграє превентивну роль, натомість, заходи безпеки мають переважно превентивний, попереджувальний характер; покарання застосовується як наслідок вини злочинця, а захід безпеки може визначатися як небезпечністю особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, і виною, а також певною криміногенністю ситуації; покарання призначається, як правило, на певний строк, а захід безпеки, як правило, залишається в силі, доки не зникне небезпека, що стала підставою застосування цього заходу.

4. Покарання і заходи безпеки за законодавством більшості держав Західної Європи є примусовими правовими наслідками протиправного діяння, застосовуються від імені держави за вироком суду. Кримінальне законодавство Іспанії, Швейцарії, ФРН, Голландії, Італії, Республіки Сан-Марино та ін. визнає, що заходи безпеки можуть призначатися і за відсутності вини, поза кримінальною відповідальністю (наприклад, щодо неосудних осіб), безпосередньо спрямовані на усунення „небезпечного стану” особи, яка вчинила або може вчинити суспільно небезпечне діяння (обмеження певних прав), або нейтралізацію криміногенності ситуації (призначення спеціальної конфіскації певних предметів). При розв’язанні питання щодо „суспільної небезпеки” особи враховуються її конкретні суспільні (небезпечні, злочинні) дії, попередня злочинна діяльність. Так, суспільно небезпечними можна визнавати при дотриманні певних умов „професійних” злочинців, „звичних” злочинців, осіб, звільнених від кримінальної відповідальності внаслідок психічної хвороби через неосудність, які через свою поведінку та вчинки становлять загрозу для суспільства.

5. В кримінальному законодавстві України широко застосовуються заходи, які не є покаранням, і за своєю природою та сутністю відносяться до заходів безпеки, що вимагає їх відокремлення та чіткого визначення. У кримінальному праві України слід виокремити таку систему заходів безпеки: примусові заходи медичного характеру; примусове лікування; примусові заходи виховного характеру (крім заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність), спеціальну конфіскацію; вилучення та знищення предметів; встановлення нагляду; позбавлення права на керування транспортними засобами; опублікування вироку.

Зроблені висновки можуть певним чином сприяти реалізації державної політики у попередженні вчинення злочинів та суспільно небезпечних діянь неосудними особами, превенції фінансування злочинної діяльності, а також сприятимуть підвищенню авторитету кримінального закону.

Список опублікованих автором праць за темою дисертації

1. *Горбачова І.М.* Дотримання прав людини при застосуванні до винної особи заходів спеціальної конфіскації за чинним КК України // Боротьба зі злочинністю та права людини: Зб. наук. ст. / За ред. М.П. Орзіха, В.М. Дрьоміна. – Бібліотека журн. „Юридичний вісник”. – О.: Фенікс, 2006. – С.112-117.
2. *Горбачова І.М.* Розмежування конфіскації і спеціальної конфіскації // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Вип. 32. – Одеса: Юрид. л-ра, 2007. – С.182-186.
3. *Горбачова І.М.* Заходи безпеки в законодавстві країн Європи, як засіб протидії організованої злочинності // “Правовые проблемы противодействия организованной преступности”: Зб. наук. пр. – Одеса, 2005. – С. 71-77.
4. *Горбачова І.М.* Кримінально-правові заходи безпеки // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – Вип. 25. – Одеса: Юрид. л-ра, 2005. – С. 463-466.
5. *Горбачова І.М.* Заходи безпеки – одна із сучасних форм реалізації кримінальної політики // Ерліхівський збірник. Юридичний ф-т Чернівецьк. націон. ун-ту ім. Юрія Федьковича. – Вип. 4-5. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 210-212.
6. *Горбачова І.М.* Застосування превентивного ув'язнення в кримінальному законодавстві закордонних країн // Молодь у юридичній науці: Зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених “Четверті осінні юридичні читання” (21–22 жовтня 2005 року): У 3 ч. – Хмельницький: Вид-во Хмельн. ун-ту управл. та права, 2005. – С. 25-31.
7. *Горбачова І.М.* „Двоколіїність” системи кримінально-правових заходів: перспективи для кримінального права України // Право ХХІ століття: становлення та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. міжнар. наук.-практ. конф. „Другі Прибузькі юридичні читання” / За ред. В.І. Терентьєва, О.В. Козаченка. – Миколаїв, 2006. – С. 328-331.
8. *Горбачова І.М.* Заходи безпеки у міжнародному кримінальному праві та їх закріплення в національному кримінальному праві // Матер. Міжнар. наук. конф. студ. і аспір. „Проблеми імплементації міжнародних норм кримінально-правового напрямку в національні законодавства. Перші юридичні читання”. – Одеса, 2006. – С. 133-135.
9. *Горбачова І.М.* Попередження транспортних злочинів кримінально-правовими заходами безпеки // Визначальні тенденції генези державності і права: Зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф. „Треті Прибузькі юридичні читання” / За ред. В.І. Терентьєва, О.В. Козаченка. – Миколаїв: Вид-во „Глон”, 2007. – С. 391-394.
10. *Горбачова І.М.* Заходи безпеки як один із засобів протидії злочинності неповнолітніх // Ювенальна політика та ювенальна юстиція в сучасній державі: Матер. Міжнар. наук. конф. 21–22 вересня 2007 р. / За заг. ред. Ю.М. Оборотова; Одеська національна юридична академія. – Одеса: Фенікс, 2007. – С. 301-305.

АНОТАЦІЯ

Горбачова І.М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та криминологія, кримінально-виконавче право. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2008.

Дисертація є комплексним дослідженням питань заходів безпеки в системі існуючих заходів протидії злочинних проявів. З точки зору сучасної теорії кримінального права в роботі досліджені підстави, терміни та поняття заходів безпеки, які базуються на положеннях норм міжнародного права, нормах національного та зарубіжного законодавства (США, Велика Британія, Іспанія, Швейцарія, ФРН, Голландія, Італія, Республіка Сан-Марино, Республіка Польща, Республіка Болгарія, Російська Федерація, Литовська Республіка та ін.), обґрунтовуються поняття “заходи безпеки”, “суспільно небезпечний стан особи” тощо. Проаналізовано та систематизовано існуючі погляди на генезу кримінально-правової протидії злочинності шляхом переходу від абсолютної теорії кримінального покарання (як кари, відплати) до відносної теорії з метою раціонального застосування не тільки кари та відплати (покарання) за вчинене, але й попередження (заходи безпеки) та відновлення соціальної справедливості (компенсаційні заходи). Розкрито сучасне тлумачення змісту кримінально-правових заходів безпеки у кримінальному праві, запропоновано їхнє наукове визначення, систему та порядок застосування заходів безпеки в кримінальному праві України; розроблено теоретичну модель формулювання інституту заходів безпеки в кримінальному праві України.

Запропоновано законопроект щодо внесення змін до Кримінального кодексу України, в якому розкриваються визначення, система, порядок та умови призначення заходів безпеки поряд із покаранням або замість нього.

Ключові слова: заходи безпеки, покарання, заходи соціальної профілактики, кримінальна відповідальність, суспільно небезпечний стан особи.

АННОТАЦИЯ

Горбачева И.М. Меры безопасности в уголовном праве (сравнительно-правовой анализ). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08: уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2008.

Диссертация является комплексным исследованием вопросов мер безопасности в системе существующих мер противодействия преступным проявлениям. С точки зрения современной теории уголовного права исследованы основания, цели и понятие мер безопасности, которые базируются на положениях

норм международного права, норм национального и зарубежного законодательства (США, Великобритания, Испания, Швейцария, ФРГ, Голландия, Италия, Республики Сан-Марино, Республика Польша, Республика Болгария, Российская Федерация, Литовская Республика и др.).

Проанализированы и систематизированы существующие взгляды на генезис уголовно-правового противодействия преступности путем перехода от абсолютной теории уголовного наказания (как кары, расплаты) к относительной теории с целью рационального применения не только кары за совершенное деяние, но и предупреждения преступлений (меры безопасности), восстановления социальной справедливости (компенсационные меры). Раскрыто современное толкование содержания уголовно-правовых мер безопасности в уголовном праве, предложены научное определение, система и порядок применения мер безопасности в уголовном праве Украины.

Выделены предпосылки урегулирования института мер безопасности, как мер уголовно-правового воздействия, на современном этапе развития уголовного права Украины. К ним относятся: требования выполнения международно-правовых обязательств государства, устранение пробелов в действующем уголовном законодательстве, эффективность этих мер в противодействии преступности, о чем свидетельствует опыт применения мер безопасности в зарубежных странах.

Определена основная цель назначения мер безопасности, которая сводится к защите общества от опасности, исходящей от антисоциальной направленности конкретных элементов криминогенной ситуации или самого лица. Фактическим основанием применения мер безопасности в уголовном праве признается общественно опасное деяние, признаки которого образуют объективную сторону состава преступления, поскольку только в деянии может проявиться, объективироваться общественная опасность лица (за исключением отдельных случаев – при отсутствии такого элемента состава преступления как субъект преступления), либо криминогенность ситуации.

Под мерами безопасности предлагается понимать меры ограничительного характера, которые применяются от имени государства мотивированным решением суда к лицу, которое совершило общественно опасное деяние, предусмотренное уголовным Законом, и представляет опасность для общества; которые направлены: на предупреждение и прекращение нарушения права, или на прекращение деяний, которые нарушают (или способны нарушить) интересы других лиц, общества, государства, на устранение условий криминогенности ситуации, на предупреждение совершения таким лицом новых общественно опасных деяний, а также защиту прав и интересов общества и государства от общественно опасных посягательств со стороны такого лица. Меры безопасности, как правило, свободны от элементов кары и не влекут судимости.

В уголовном праве Украины предлагается определить следующую систему мер безопасности: принудительные меры медицинского характера, предусмотренные разделом XIV Уголовного кодекса Украины; принудительное лечение, предусмотренное статьей 96 УК Украины; принудительные меры воспитательного характера (кроме мер, применяемых к лицам, совершившим

общественно опасные деяния до достижения возраста, с которого может наступать уголовная ответственность), специальную конфискацию; изъятие и уничтожение предметов; установление надзора; лишение права на управление транспортными средствами; опубликование приговора. Разработана теоретическая модель формулирования института мер безопасности (определение, система, порядок и условия назначения) в уголовном праве Украины.

Ключевые слова: меры безопасности, наказание, меры социальной профилактики, уголовная ответственность, общественно опасное состояние лица.

SUMMARY

Gorbachova I.M. Security measures in criminal law (comparative-legal analysis). – Manuscript.

Dissertation for the PhD in Legal sciences, speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Penitentiary. – Odessa National Law Academy, Odessa, 2008.

Dissertation is a complete work on the problems of security measures in the system of existing measures of the prevention and counteraction of criminal behaviour. From the point of view of the modern theory of criminal law the fundamentals, terms and concepts of security measures were researched. The research based on positions of international law, national and foreign legislation. Existing sights at genesis of criminal - legal counteraction of criminality are analysed and systematized by evolution from the absolute theory of criminal punishment (as payments, penalties) to the relative theory, with the purpose of rational application not only on penalty and payment, but also – to prevention security measures and restitution of social equity (measures of restitution and compensation). Modern interpretation of the maintenance of security measures in criminal law was researched, scientific definition of the term, system and the order of application of security measures in criminal law of Ukraine is offered.

Key words: security measures, punishment, measures of social prevention, criminal responsibility, person in socially dangerous state.